

**ISTANBUL
INTERNATIONAL CONTEMPORARY
SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS -VI**

July 5-7, 2024 | Istanbul, Turkiye

PROCEEDINGS BOOK

**EDITED BY
Prof. Dr. Osman ERKMEN**

ISBN: 978-625-367-775-6

**ISTANBUL
INTERNATIONAL CONTEMPORARY SCIENTIFIC RESEARCH
CONGRESS -VI**

July 5-7, 2024 | Istanbul, Turkiye

PROCEEDINGS BOOK

**EDITED BY
Prof. Dr. Osman ERKMEN**

IKSAD Institute
All rights of this book belong **IKSAD Publishing House**
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically
www.istanbulkongresi.org
Issued: 25.07.2024
ISBN: 978-625-367-775-6

**BİR OSMANLI ÂLİMİ AHMET MÂHİR EFENDİ VE MU'CİZÂT-I KUR'ÂNİYYE
İSİMLİ ESERİ
AN OTTOMAN SCHOLAR AHMED MÂHİR EFENDI AND HIS WORK TITLED
MU'JIZÂT-I QUR'ÂNİYYA**

Faruk GÖRGÜLÜ

Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı,
<https://orcid.org/0000-0002-1826-2426>

ÖZET

Ahmet Mâhir, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış önemli bir Osmanlı âlimidir. 1860/70 yılında Osmanlı'nın kadim şehri Kastamonu'da doğan Ahmet Mâhir, ilmi geleneğiyle meşhur Ballıklıazade ailesine mensup biridir. Bu nedenle çevresinde Ballıklıazade lakabıyla maruftur. Hadis, edebiyat ve tasavvufi yönünün yanında daha çok müfessir kimliğiyle bilinen Ahmet Mâhir Efendi, uzun bir süre Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi ve Medresetü'l-Vâizin'de tefsir ve kelam dersleri okutmuş, bu vesileyle çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Bunun yanında bir müddet Yargıtay üyeliği ve hâkimlik gibi idari kademede de görev alan Ahmet Mâhir, iki dönem Kastamonu milletvekilliği yaparak siyasette de yer almıştır. Yayınlanan eserleri arasında onu ön plana çıkaran İbn Atâullah el-İskenderî'nin *el-Hikemü'l-'Atâ'iyye* adlı eserine yaptığı *el-Muhkem* isimli Türkçe şerhidir.

Bunun yanında onun 1908-1909 yılları arasında muhtelif tarihlerde dönemin bazı gazetelerinde yazdığı makalelerin bizzat kendisi tarafından bir araya getirilmesiyle oluşturulan “Mu'cizât-ı Kur'âniyye” isimli kitabı da tefsir ilmi açısından önemli bir eserdir. Ahmet Mâhir bu eserinde ele aldığı tüm meseleleri Kur'an'dan âyetlerle ilişkilendirerek izah etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda kendi döneminde yaşanan sorunların ve olumsuzlukların nedenini dinden ve Kur'an'dan uzaklaşmaya bağlamış, çözümün de her şeyi içerdiğini düşündüğü Kur'an'da aranmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Ona göre hakikatler hazinesi olan Kur'an insanlığın ortaya koyacağı gelişmeler arttıkça, bilimsel ilerlemeler kaydedildikçe daha iyi anlaşılacak ve akılları hayrete düşürecek bir kitaptır.

İşte bu çalışmada; Ahmet Mâhir Efendi'nin kısmen konulu tefsir yöntemiyle ele almış olduğu “Mu'cizât-ı Kur'âniyye” isimli eseri, hem tefsir ilmi hem de içerdiği konular ve muhteva açısından ele alınıp incelenecektir. Bu çerçevede önce kısaca Ahmet Mâhir'in hayatı ve eserlerine değinilecek, ardından onun Kur'an anlayışı, söz konusu eserin tefsir ilmi açısından önemi ve muhtevası tahlil edilecektir. Çalışmada nitel araştırma ve doküman analizi tekniği kullanılacak, ayrıca elde edilen veriler örnekleme ve betimleme yöntemiyle analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Ahmet Mahir, Mucizat-ı Kur'aniyye, Osmanlı.

ABSTRACT

Ahmet Mâhir was an important Ottoman scholar who lived in the late Ottoman period. Born in 1860/70 in Kastamonu, the ancient city of the Ottoman Empire, Ahmet Mâhir was a member of the Ballıklıazade family, famous for its scholarly tradition. For this reason, he was nicknamed Ballıklıazade in his neighborhood. Ahmet Mâhir Efendi, known mostly as a commentator in addition to his hadith, literature and mysticism, taught tafsir and theology courses at Dâru'l-Fünûn Faculty of Theology and Madresetü'l-Vâizin for a long time and trained many students in this way. In addition, Ahmet Mahir, who served in administrative positions such as Supreme Court of Appeals membership and judgeship for a while, also took part in politics by serving

as Kastamonu deputy for two terms. Among his published works, the one that brings him to the forefront is his Turkish commentary on Ibn Atâullah al-İskenderî's al-Hikam al-‘Aṭâ’iyya, entitled al-Muhkem.

In addition, his book titled "Mu'jizât-ı Qur'âniyya", which is a compilation of the articles he wrote in some newspapers of the period on various dates between 1908-1909, is also an important work in terms of the science of tafsir. In this work, Ahmet Mâhir tried to explain all the issues he dealt with by associating them with verses from the Qur'an. In this context, he attributed the cause of the problems and negativities of his time to the distancing from religion and the Qur'an, and emphasized that the solution should be sought in the Qur'an, which he thought contained everything. According to him, the Qur'an, which is a treasure trove of truths, is a book that will be better understood and will astonish the minds as humanity's developments increase and scientific advances are made.

In this study, Ahmet Mahir Efendi's work titled "Mu'jizât-ı Qur'âniyye", which he partially handled with the method of thematic tafsir, will be discussed and analyzed in terms of both the science of tafsir and the subjects and content it contains. In this framework, first, Ahmet Mahir's life and works will be briefly mentioned, then his understanding of the Qur'an, the importance of the work in terms of the science of tafsir and its content will be analyzed. Qualitative research and document analysis techniques will be used in the study, and the data obtained will be analyzed by sampling and description.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Ahmet Mahir, Mu'jizât-I Qur'âniyya, Ottoman.

GİRİŞ

Ahmed Mâhir Efendi, hem Osmanlı Devleti'nin son devrinde yaşamış hem Cumhuriyet'in kuruluş yıllarının görmüş çok yönlü bir âlimdir. O, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği ve devletin iyice zayıfladığı dönemlerde fikirleriyle bunu önlemeye yönelik yapılan çalışmaların içinde rol almış biridir. Osmanlı'nın ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Kastamonu gibi mümbit topraklarda yetişen Ahmed Mâhir, ilin ilim ve kültür havzasından ziyadesiyle yararlanmıştır. Tasavvuftan kelama, hadisten tefsire ve edebiyata kadar pek çok ilim alanında kendisini iyi yetiştirmiş olan müellif, yazdıklarıyla da ilim dünyasına önemli katkılar sunmuş biridir. Onu ilim çevrelerinde haklı şöhrete kavuşturan, Atâullah el-İskenderî'nin "Hikem"ine yapmış olduğu Türkçe şerhidir. O yazmış olduğu bu şerhle şiir ve edebiyat alanında da seçkin bir şahsiyet olduğunu göstermiş ve bu alanda da haklı bir şöhrete kavuşmuştur.

Ahmed Mâhir Efendi, âlim, tasavvuf ehli ve şair kimliğinin yanında aynı zamanda önemli bir devlet ve siyaset adamıdır. Kastamonu'da bulunduğu yıllarda pek çok devlet görevinde bulunmuş, özellikle ilim adına burada yapmış olduğu çalışmalar onu İstanbul'a taşımıştır. İstanbul'da bulunduğu yıllarda idari görevlerinin yanında bir dönem siyasetin içinde de yer alan Ahmed Mâhir, 2. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Meclis-i Mebûsan'da Kastamonu mebusu olmuş, İttihâd ve Terakki çatısı altında yedi yıl mebusluk yapmıştır. Ayrıca 1923 yılında Büyük Millet Meclisi'nin ikinci dönem meclisine yine Kastamonu vekili olarak girerek vefatına dek yaklaşık iki yıl süreyle yeni dönemde milletvekilliği yapmıştır (Abdulkadiroğlu, 1998: 2/98).

Bir Osmanlı aydını olan Ahmed Mâhir, kendi dönemindeki toplumsal olaylara yazdığı eserlerle çözüm aramış biridir. Onun ele alacağımız eseri Mu'cizât-ı Kur'âniyye böyle bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Müellif bu eserinde Kur'an'ın mucize oluşu ve her şeyi içerdiği düşüncesinden hareketle toplumsal problemlerin çözümünün Kur'an'da aranması gerektiğini söylemiş ve bu bağlamda bazı ayetlere göndermede bulunmuştur. O, bu eserinde devrinde yaşanan olumsuzlukları dinden uzaklaşmaya bağlamış çözüm olarak her şeyi içerdiğini düşündüğü Kur'an'a başvurulmasını ve ondan sarfı nazar edilmemesinin gerekliliğini vurgulamıştır. (Ahmed Mâhir, 1328: 6). İslâm dininin terakkiye ve medeniyetin tekâmülüne engel olduğu şeklindeki iddiaları asla kabul edilemeyeceğini söyleyen yazar, bunun ya

araştırmaksızın eksik bilgidir ya da yanlış anlayış, art niyet ve taassuptan kaynaklandığını belirtmiştir. Ona göre Kur'an'da medeni bir toplum oluşturmaya işaret eden çok sayıda ayet yer almakta, ayrıca Hz. Peygamber'in bu ayetlerin izahı yapan hadisleri bulunmaktadır. Ahmed Mâhir'e göre beşeriyet ve bilim geliştikçe, hakikatler hazinesi olan Kur'an'ın gerçekleri akılları hayrete düşürecek biçimde açığa çıkacaktır. Nitekim o, “*Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.*” (Enfâl, 8/59) âyetinin izahı sadedinde şöyle demektedir:

“*Kitâb-ı (Kur'an-ı) sâtî 'ul-bürhân, o sultân-ı selâtîn-i hilkatın esbâb-ı izz ü sa'âdetini, vesâ'it-i sıhhat ü âfiyetini, vesâ'il-i tekâmül ve ma'rifetini ve ebnâ-yı cinsiyle şerâit-i (sûret-i) ictimâ' ve ma'îşetini ve bilhassa mühlikât-ı maddiyye ve ma'neviyye ve mudarrât-ı dünyeviyye ve uhreviyyesini mübeyyin (mutazammın) hukûk, cezâ, tıb, ahlâk, mevâ'iz, hikemiyyâtın en dakîk mesâ'ilini ihtivâ etmektedir. Kur'an "Cemî' menâfi' ü makâsıd-ı beşeriyye ve bilcümle usûl ü kavâ'id-i medeniyyeyi mübeyyin bir kitâb-ı bedî'ü't-tibyândır ne tekâdüm-i zaman ile tebeddül ve ne mürûr-i eyyâm ile tehavvül (tegayyür) eder, câmi'-i ulûm-i evvelîn u âhirîndir.*” (Ahmed Mâhir, 1328: 8-10). Dolayısıyla Ahmed Mâhir'e göre insanlığın yararına olan bütün hususları ihtiva eden Kur'an'a vakıf olmak ve yaşantımızı ona göre düzene koymak elzemdir. Aksi durumda inkıraz kaçınılmaz olacaktır. Bu çalışmada Ahmet Mâhir Efendi'nin “Mucizat-ı Kur'aniyye isimli eseri içerdiği konular ve muhteva açısından ele alınıp incelenecektir. Bu çerçevede önce onun kısaca hayatına ve eserlerine değinilecektir.

1. AHMED MÂHİR EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Ahmet Mâhir 1860/70 yılında Osmanlı'nın kadim ilim ve kültürü şehri Kastamonu'da doğmuştur. Kendisi ilmi geleneğiyle şöhrat bulmuş olan Ballıklıazade ailesine mensuptur. Bu nedenle çevresinde Ballıklıazade lakabıyla bilinir. Şâir, edebiyatçı, müfessir ve tasavvuf ehli gibi pek çok özelliğe sahip olan müellif, eğitimini Kastamonu'da tamamlamış bu bağlamda Ahmed Siyahî, Seyyid Ahmed Hicâbî ve Şeyhu'l-Kurrâ Hâlid Efendi gibi devrin önemli âlimlerinden ders almıştır. Böylece kendini hem şer'i ilimler hem de hem tasavvufi yönden geliştirmiştir (Birinci, 2008: 272). Tahsilinin ardından bir müddet Merdiye ve Daru'l-Kurrâ medreselerinde müderrislik yapan Ahmed Mâhir, bu vesileyle çok sayıda talebe yetiştirmiştir (Abul, 2020: 22). Bir ara Nasrullah cami imamlığı ile İsmail Bey camiinde vaizlik yapan Ahmed Mâhir Efendi, bir süre istinaf mahkemesi üyeliği ve hâkimlik görevlerinde bulunmuştur (Birinci, 2008:272). Müellif, Kastamonu'da bulunduğu yıllarda ilim ve irşad hizmetlerinin yanında ayrıca mahalli gazetelerde fikir ve düşüncelerini ifade eden makaleler yazmış, bu vesileyle özellikle o gün yaşanan ayrışma ve tefrikaya karşı Kur'an ve Sünnetin öngördüğü birlik ve dayanışma mesajını topluma hatırlatmıştır.¹

Ahmed Mâhir, 19 Ekim 1903 tarihinde Dersâdet Bidâyet mahkemesi üyeliğine tayin edilmesinin ardından (Abul, 2020: 34) bundan böyle onun için artık İstanbul yılları başlamış oldu. İki yıl süren bu görevinin ardından Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi İkinci Hukuk Dairesi Reisliğine atanır (2 Nisan 1905). Bu görevleri sırasındaki başarıları onu Adliye Nezâretindeki Dersâdet Bidâyet Mahkemesi Riyâset-i Ülası'na taşır. Nihayet II. Meşrûtiyet'in ilanıyla birlikte Kastamonu mebusu seçilmesi üzerine 17 Aralık 1908'de bu görevinden ayrılır (Birinci, 2008: 274; Abul, 2020: 35). Böylece hayatının önemli safhalarından biri olan yedi yıllık siyasi hayatı başlar (İnal, 1998: 897; Demircioğlu, 1957: 88; Birinci, 2008: 271, 274).

20 Nisan 1914 tarihinde Şûra-yı Evkâf Başkanlığına tayin edilen yazar, bu nedenle milletvekilliğinden istifa etmiş (Gövsa, 2023: 231; İnal, 1998: 2/898) ve böylece Meclis-i Mebûsân'daki mebusluğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki II. dönem mebusluğuna seçilinceye kadar son bulmuştur. Bu süre zarfında Şûrâ-yı Evkâf riyasetinden sonra Mahkeme-i Temyiz azalığı vazifesinde bulunmuştur. 18 Temmuz 1922 tarihli kararname ile altmış yaşını ikmal ettiğinden dolayı tekaüde (emekliye) sevk edilir (Abul, 2020: 46). Bu arada 22 Mart 1913

¹ Ahmed Mahir Efendi, “İslam ve İttihad”, *Kastamonu Gazetesi* (Cemaziyelevvel 1227), 4.

tarihinden itibaren Dâru'l-Fünûn İlahiyat fakültesinde ve Medresetü'l-Vâizîn'de on üç yıl süreyle tefsir, kıraat ve kelim dersleri okutmuş olup, bu görevi 1919 yılına kadar devam etmiştir (Abdulkadiroğlu, 1989: 2/98; Birinci, 2010: 84; Eren, 2017: 113). İstanbul'da bulunduğu süre zarfında icra etmiş olduğu devlet görevlerinin yanında müderrisliğe de devam eden Ahmed Mâhir, ilim çevrelerinden hiç kopmamış ve öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. Ayrıca bu süre zarfında değerli eserler telif etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk meclisinde yer almayan Ahmed Mâhir Efendi, emekli olduktan bir yıl sonra 19 Temmuz 1923'de yapılan seçimle Türkiye Büyük Meclisi'nin ikinci meclis döneminde tekrar Kastamonu milletvekilliğine seçilmiştir. İki yıl gibi bir sürenin ardından bu görevinde iken 4 Eylül 1925'de Kastamonu'da vefat etmiştir (İnal, 1988: 2/898; Abdulkadiroğlu, 1989: 2/98).

Ahmed Mâhir, yaşadığı dönemdeki birçok âlim ve düşünür gibi ülkenin siyasî geleceğiyle doğrudan ilgilenecek dönemin sorunlarına duyarsız kalmamış, bunların çözümüne yönelik düşüncelerini ortaya koymuştur. Onun siyasete atılmasını bu çerçevede değerlendirmek uygun olur. Kaldı ki Ahmet Mâhir'in ilmi kişiliği her zaman siyasetin önünde olmuştur.

1.2. Eserleri

Ahmed Mâhir Efendi yaşadığı dönemde ilim adına ortaya koyduğu büyük çaba ve gayretleri, memuriyet hayatındaki üstün başarıları ve siyasetteki etkisiyle önemli bir kişi olsa da bize intikal eden eserleri dışında çok fazla eser kaleme aldığı söylenemez. Onun özellikle Kastamonu'da yaşadığı yıllarda gazetelere gönderdiği makalelerin dışında herhangi bir eser kaleme aldığına dair elimizde bir bilgi yoktur. Bu sırada kendisinin sadece Nasrullah Camii'nde vermiş olduğu farklı konulardan oluşan Arapça 73 hutbeden müteşekkil bir Hutbe Mecmuası yayınladığı bilinmektedir.² Söz konusu bu "Hutbe Mecmuası" yakın zaman önce Türkçeye çevrilerek neşreden geniş bir geniş bir inceleme yazısıyla yayınlanmıştır.³

Onun İbn Atâullah el-İskenderî'nin "el-Hikemü'l-Atâiyye"sine yazdığı "el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem" isimli şerhinin dışında⁴ Dârülfünûn-i Osmânî ve Medresetü'l-Vâizîn'deki müderrisliği esnasında tefsir dersi için yazdığı notlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olan ve aynı isimle basılan⁵ "el-Fâtîha fî Tefsîri'l-Fâtîha" isimli Fatihâ sûresi tefsiri, 1908-1909 yıllarında farklı dergi ve gazetelerde yayımlanmış çeşitli makalelerden oluşan "Mu'cizât-ı Kur'âniyye" isimli matbu kitabı,⁶ farklı konulardaki hutbelerden oluşan "Hutbe Mecmuası" olmak üzere toplam 4 eseri daha vardır (Abdulkadiroğlu, 1988, 83).

Onun bu matbu eserlerin dışında tamamlayamadığı bir tefsiri ve neşredilmeyen çeşitli müsvedde eserleri ile şiirleri de bulunmaktadır (Abdulkadiroğlu, "1989:2/98; a.mlf., 1989: 83). Müellifin İstanbul'da bulunduğu yıllarda (1903-1923) kendi siyasî dönemine ait hatıralarını kaleme aldığı notlar da latinize edilerek neşredilmiştir.⁷ Ayrıca müellifin müsvedde olup tamamlayamadığı Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostan*'ın manzum bir Türkçe çevirisi de kaynaklarda zikredilir. (Bk. İnal, 1988: 2/898) Ayrıca Ali el-Kârî'nin "*Şerhu Ayni'l-ilm ve zeynü'l-hilm*" eserinin tercümesini yaptığı da belirtilmektedir (Bk. Ozanoğlu, 1952: 67). Şimdi onun bu eserlerine ilişkin kısaca bilgi verelim.

1.2.1 El-Muhkem fi şerhi'l-Hikem

Ahmed Mâhir Efendi'nin bu eseri, İbn Atâullah İskenderî'nin (ö. 709/1309) bir nevi tasavvuf terimler sözlüğü olarak kabul edebileceğimiz "el-Hikemü'l-Atâiyye" isimli eserine yazdığı "el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem" isimli şerhidir. Şâzelî geleneğinin Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî ve

² Kastamonulu Ballıklıazade Ahmed Mahir Efendi, *Hutbe Mecmuası* (İstanbul: Âlem Matbaası, 1316).

³ Ahmed Mahir Efendi, *Nasrullah Camii Hutbeleri*, haz. Hamdi Nalbant (İstanbul: Büyüyenay Yayınları 2022).

⁴ Ballıklıazade Ahmed Mahir Efendi, *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem* (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1323).

⁵ Kastamonulu Seyyid Hafız Ahmed Mahir, *el-Fâtîha fî Tefsîri'l-Fâtîha* (İstanbul: Hukuk Matbaası, 1331).

⁶ Seyyid Hafız Ahmed Mahir, *Mu'cizât-ı Kur'âniyye* (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1328).

⁷ Lamia Levent Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları Ahmed Mâhir Efendi Hâtıratı* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020).

halifesi Ebü'l-Abbas el-Mürsî'den sonra üçüncü büyük şahsiyeti olan İbn Atâullah el-İskenderî'nin bu eseri sadece kendi mensubu olduğu çevrede değil, farklı muhitlerde de okunmuş ve büyük takdir görmüştür (Kara, 1999: 19/337). Bunun en büyük göstergesi eserin sadece Şâzelî geleneğe bağlı olanlar tarafından değil, her kesimden kişilerce müteaddit defalar şerh edilmesi ve farklı dillere tercüme edilmesidir. Nitekim İbn Atâullah'ın bu eseri üzerine yaklaşık seksen dört civarında şerh yazılmış ve eser İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi pek çok farklı dile de çevrilmiştir (Beki, 2014: 82-133).

Eserin bu denli teveccüh görmesi bilimsel çerçevede onunla ilgili pek çok çalışmanın yapılmasına vesile olmuştur. “Hikem-i Atâiyye” üzerine Türkçe olarak yapılmış çok sayıda şerh bulunmaktadır. Bu kapsamda yapılan ilk Türkçe şerhlerden biri Ali Urî (ö. 1887)'ye aittir.⁸ Bir diğer önemli şerh de Ahmed Mâhir Efendi'nin kaleme aldığı “*el-Muhkem Fî Şerhi'l-Hikem*”dir. *Hikem*'in bilinen tek Türkçe nazmen tercümesi Ahmed Mâhir Efendi'ye âittir. O, eserde yer alan Arapça hikmet metinlerinin nazmen tercümesini yaptıktan sonra tasavvufun klasiklerinden ve diğer şerhlerinden istifade etmek suretiyle bunları genişçe şerh etmiştir (Görgülü, 2023: 602). Ayrıca her hikmetin sonuna konuyla ilgili Arapça, Farsça veya Türkçe bir beyit yerleştirmiştir (Bk. Ahmed Mâhir, 1323: 13-25).

Ahmed Mâhir bu eserini ramazan aylarında kaleme almış⁹ ve tamamladıktan sonra Şâzelî tarikatına mensup dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'e bizzat takdim etmiş (Ahmed Mâhir, 1323: 1/14) ve onun isteği üzerine iki cilt halinde 1323/1906 yılında Ahmed İhsan Matbaasında basılmıştır. Eserin birinci cildi toplam 292 sayfa olup 159 hikmetten, ikinci cildi ise 336 sayfa olup 162 hikmetten oluşmaktadır. Ayrıca her iki cildin sonunda bir fihris bulunmaktadır. (Bk. Ahmed Mâhir, 1323: 1/283-292; 2/621-626). Ahmed Mâhir'in bu şerhi, *el-Hikemü'l-Ataiyye* üzerine yapılan şerhlerin bir toparlayıcısı ve bir anlamda zirvesi (Levent, 2012: 66;) gibidir (Hüseyin Karaca, s. 10). *el-Muhkem*, tasavvufî bir eser olmanın ötesinde okuyucusuna edebi açıdan sarmalayan bir eserdir (Karaca 2006: 10; Levent, 2012: 69).

1.2.2. Mu'cizât-ı Kur'âniyye

Çalışmamızın konusu olan bu eser müstakil olarak ileride ayrıca ele alınacaktır.

1.2.3. el-Fâtiha fi Sûreti'l-Fâtiha

Ahmed Mâhir'in telif etmiş olduğu bu eseri, kendisinin ifade-i mahsusa isimli mukaddimede belirtmiş olduğuna göre Darülfünûn-i Osmani'nin Ulûm-ı Şer'îye Şûbesinde Tefsir hocalığı yaptığı dönemde birinci sınıf öğrencilerine okutmuş olduğu tefsir ders notlarından meydana gelmektedir Müellif mukaddimede, 1329 yılında Darülfünûn-i Osmani tefsir muallimliğine tayin edildiğinde birinci sınıf talebelerine Kâdî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) “*Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*” isimli eserini takip ederek Fâtiha sûresinden derse başladığını, okutmuş olduğu derslerinin zayı olmaması adına bu eseri bir araya getirdiğini, bu derslere açıklamaları ilave etmek suretiyle eserin vücuda geldiğini belirtir. Ayrıca bu derslere ilave olarak “istidrad, izah ve faide kabilinden bazı beyanatlar” da bulunduğunu ve “neticede bir Türkçe Fâtiha tefsiri, tercüme ve tahrir”i ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ahmed Mâhir Efendi, bunca ehl-i ilim ve marifet ehlinin arasında böyle bir eser kaleme almanın büyük bir cesaret örneği olduğunu söyleyerek bu konudaki tevazuunu da ortaya koyar. Bu eserin hata ve kusurlarının olabileceğini fakat bunların ancak fazilet ehli ve kemâlât sahibi kimseleri tarafından anlayışla karşılanacağını ve hüsnü niyetine bağışlanacağını ümit ettiğini ifade eder. (Ahmed Mâhir, 1331:

⁸ Ebü'l-Fazl Taceddin Ahmed İbn Atâullah el-İskenderî, *Hikmete yolculuk -Hikem-i Ataiyye şerhi-* Şerh Abdullah Şarkavi, terc. Ali Urî (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), 83.

⁹ Ahmed Mahir Efendi kendi ifadesine göre eserinin ilk cildini h. 1315 sensinde Ramazan ayının 12. günü tamamlamış, ikinci cildini ise 23 Zilkade 1317/12 Mart 1316 tarihinde tamamlamıştır. Bk. Ahmed Mahir Efendi, *el-Muhkem fî şerhi'l-Hikem*, 2/617.

3). Onun bu eseri, 1331/1912 yılında İstanbul'da Hukuk Matbaasında basılmış olup, 69 sayfadan meydana gelmektedir.¹⁰

Müellif *Fâtîha-ı Beyân-ı Tefsir* başlığı altında Kur'ân-ı Kerim, tefsir ve tefsir uslüne dair detaylı bilgilere yer vermektedir. Bu bağlamda Kur'an'ın tanımı, nüzûlü, nasih, mensuh, halku'l-Kur'ân, yedi harf ve kıraat konusu, âyet ve sûre sayısı, ilk ve son inen âyetler, vahyin süresi, Mekkî ve Medenî âyetler, te'vil ve tefsir arasındaki farklılıklar, Kur'an'ın toplanması, tefsir çeşitleri gibi Kur'an ilimlerine dair bazı temel konulara yer verir (Ahmed Mâhir, 1331: 5-12). Daha sonra besmeleden başlayarak ilgili surenin tüm âyetlerini tercümesini ve tefsirini yapar. (Bk. Ahmed Mâhir, 1331: 18-68) Ahmed Mâhir'in bu kitabında ilgili âyetlerin tefsirinde "Tahlil" başlığı altında bilhassa kelime/lügat ve ayrıntılı bir biçimde sarf, nahiv ve belagat tahlilleri, zaman zaman Arap edebiyatından verilen şiir örnekleri dikkat çeker. (Bk. Ahmed Mâhir, 1331: 333, 34, 35). Ayrıca yazar tefsirini yaptığı her âyetle ilgili konuya açıklık getirmek ve muhtevanın daha iyi anlaşılması sağlamak için "istitrâd/ara söz" başlığı altında ilgili rivayetlerden, farklı görüşlerden verilen örneklerle konuya açıklık getirir (Ahmed Mâhir, 1331: 15, 19, 28, 30, 44, 46, 53). Âyetlerdeki kıraat farklılıklarına da değinen (Ahmed Mâhir, 1331: 39) müellif, daha çok dil tahlilleriyle öne çıkan bu eserde bazen fikhî hükümlere (Ahmed Mâhir, 1331: 30, 31), mezheplerin görüşlerine (Ahmed Mâhir, 1331: 16-20), itikadî meselelere (Ahmed Mâhir, 1331: 29) de yer verir. Ahmed Mâhir Efendi her ne kadar başta Kadı Beyzâvî olmak üzere pek çok müfessirden etkilenmiş olsa da nakletmiş olduğu rivayetler arasında kendi tercihinin de belirtmiş, bunun yanı sıra âyete ilişkin kendi yorum ve değerlendirmelerini de ortaya koymuştur. (Görgülü, 2021: 512-518).

Ahmed Mâhir Efendi, Osmanlı'da yaygın olan kısa sûreleri tefsir etme geleneğine yazmış olduğu "*el- Fâtîha fi-Tefsîri'l- Fâtîha*" isimli tefsir çalışmasıyla katkı sağlamıştır. Bu küçük risale büyük oranda bir dirayet tefsiri olmakla birlikte hem rivayet hem de işârî tefsirin özelliklerini de içinde barındırmaktadır (Görgülü, 2021: 519).

1.2.4. Hutbe Mecmuası

Ahmed Mâhir'in bu eseri, 1316'da İstanbul'da Âlem Matbaasında neşredilmiştir.¹¹ O bu eserini, 2. Abdülhamid döneminde Kastamonu'da Nasrullah Kadı Camii hatipliği yaptığı sırada bazen irticali olarak bazen de önceden hazırlayarak okuduğu hutbeleri zayi olmaktan korumak düşüncesiyle kayda geçirip temize çektiğini ifade eder (Ahmed Mâhir, 1316: 2-3). Eserin mukaddimesinden sonraki ilk sayfalarında hutbeye ilişkin usul ve adabı ile hutbede okunacak dualar yer almaktadır (Ahmed Mâhir, 1316: 4-6). Daha sonra Arapça olarak belirli ay ve günlere ilişkin hutbelerle farklı konulara ilişkin 73 hutbe eserde yer alır. Hutbelerin bitiminde ise teberrüken koyulduğu belirtmek suretiyle Hz. Peygamber'in Veda hutbesinden bazı bölümler ile namaz sonunda okunacak dua metni de yer almaktadır (Ahmed Mâhir, 1316: 86). Hutbe içeriklerinde zikir, şükür, marifet nuru, riyazet, kalp, tevazu ve teslimiyet, nefis tezkiyesi gibi tasavvufa ilişkin çok sayıda konu ve kavrama daha çok ağırlık verildiği görülür (Nalbant, 2022: 78, 95-97, 102-104). Bunun dışında söz konusu hutbe içeriklerinde tövbe, istiğfar, tevekkül, sabır, riya, kibir, züht, tûl-i emel, dua, ihlas, sadaka, tefekkür gibi daha pek çok konu âyet ve hadislere çerçevesinde çoğunlukla tasavvufî bir içerikle sunulur (Nalbant, 2022: 105-158). Bu eserin bir yazma nüshası Ankara milli Kütüphanede' ki Yazma eserler koleksiyonu A 4987 numaralı kayıta yer almaktadır. Talik hattıyla kaleme alınan eser 94 sayfadan oluşmaktadır. Ahmed Mâhir'in Arapça olarak kaleme aldığı "Hutbe Mecmuası" isimli bu eseri, Hamdi Nalbant tarafından Türkçe'ye kazandırılarak Büyüyen Ay yayınlarınca 2022 yılında neşredilmiştir.

¹⁰ Eserin tanıtımı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Faruk Görgülü, "Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonulu Ahmet Mâhir Efendi ve 'el-Fâtîha fi Tefsiri'l-Fâtîha' İsimli Eseri", *USVES: Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, ed. Muhammet Özcan (Elazığ: Asos Yayınevi 2021), 506.

¹¹ Ahmed Mahir Efendi, *Hutbe Mecmuası*, (İstanbul: Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1316).

1.2.5. Hâtırât

Ahmed Mâhir Efendi'nin hatıratı 1908-1920 yılları arasında İstanbul'da bulunduğu yıllarda tutmuş olduğu günlüklerinden meydana gelmektedir. Daha çok siyasi hatıratın yer aldığı günlüklerde daha ziyade padişah ile münasebetleri, günlük meydana gelen siyasi olaylar ve dönemin siyasi hadiseleri yer almaktadır. Buradaki günlüklerden onun sıklıkla saraya davet edildiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede padişahla oldukça sıkı ve yakın ilişki içinde olmuştur. Bunları hatıratında zaten ifade etmiş ve padişahla yapılan görüşmelere yer vermiştir (Abul, 2020: 69). Ahmed Mâhir'in "Hatıraları" hakkında Abdülkerim Abdulkadiroğlu tarafından bir çalışma başlatılarak büyük bir bölümü latinize edilmiştir (Abdulkadiroğlu, 1988: 74-77). Onun tarafından başlanan bu hatırat, daha sonra Lamia Levent Abul tarafından ilgili çalışma tekrar gözden geçirilmek suretiyle yeniden latinize edilerek (Abul, 2020: 7-8) büyük bir inceleme yazısıyla neşredilmiştir.

1.26. Türkçe Kur'an Tefsiri

Ahmed Mâhir Efendi'nin hayatına ilişkin bilgi veren eserlerde onun tamamlamamış bir Türkçe Kur'an tefsirinden söz etmektedir (İnal, 1988: 2/898). Söz konusu tefsirin yazımına başladığı kendi sözleriyle de teyit edilmiştir. Nitekim o bu tefsirinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci döneminde Kastamonu vekili olarak görev yaptığı sırada Meclis'teki bir konuşmasında söz etmektedir. Onun 21.2.1341/1925 tarihinde Meclisinin 61. İctimasının ikinci oturumunda Diyanet işleri Başkanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında söz alan Ahmed Mâhir, hem kendi döneminde yapılan bazı Türkçe tefsirlerdeki hatalara dikkat çeker, hem de kendisinin bir Türkçe bir tefsir çalışmasıyla meşgul olduğunu söyler.¹²

Diğer taraftan Ahmed Mâhir Efendi'nin dile getirdiği ve 19. cüze kadar tamamladığını söylediği bu tefsiri, bu konuşmasından yaklaşık 4 ay sonra vefat etmesi sebebiyle yarım kalmıştır (Abdulkadiroğlu, 1988: 72). Ancak müellif hattıyla kalem alınmış olan söz konusu bu tefsirin nerede olduğuna ilişkin bugün elimizde bir veri bulunmamaktadır.

Ahmed Mâhir tasavvuf, tefsir ve siyaset alanının dışında edebi açıdan son derece kıymetli çalışmalar da ortaya koymuş biridir. Eserlerinde yer alan şiirleri onun edebi ve şiir zevkini ortaya koymaktadır. Bilhassa *Hikem Şerhin'de* yer alan şiirleri onun bu alandaki başarısını ortaya koyaktadır. Meüllifin Fatıha suresinin tefsirinde de yer yer şiirlerle konuya açıklık getirdiği olmuştur. Onun *Muhkem Şerhi'nde* yer alan şiirleri dışındakiler basılamamıştır. Şiirlerinin büyük bir kısmı hatıratının sonunda yer alan defterde bulunmaktadır. Diğer bölümü ise eserlerinde dağınık haldedir (Abul, 2020: 76).

2. MU'CİZÂT-I KUR'ÂNİYYE

2.1. Eserle İlgili Genel Bilgiler

Ahmed Mâhir Efendi'nin bu eseri, mukaddimesinde ifade ettiği gibi (Ahmed Mâhir, 1328: 4) 1908-1909 yılları arasında farklı zamanlarda bir takım gazetelerde neşrettiği ve bir kısmını da vaktinin müsait olmaması hasebiyle müsvedde halinde bıraktığı makalelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir kitaptır (Ahmed Mâhir, 1328: 3-4) Bu nedenle söz konusu eserde yer alan konular büyük oranda gazetelerde neşredilmek üzere hazırlanmış olup, toplumu bilgilendirme ve ıslaha yönelik bir çabanın ürünüdür.

İki ciltten meydana gelen bu eserin ilk cildi 1328'de İstanbul'da Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaası'nda basılmış olup 280 sayfadan oluşmaktadır. Eserin son sayfasında fihrist yer almaktadır. Bu eser onun Kastamonu Mebusu olduğu dönemde basılmıştır. Kitabın diğer cildi ise müellif hatlı müsvedde halinde olup henüz matbu değildir. Bu cilt 278 sayfadan oluşmaktadır. Ahmed Mâhir'in kendi el yazısıyla müsvedde halinde bulunan bu eser, Dr. Esat Erdağ'ın şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır (Abul, 2020: 62, 63).

¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Altmışbirinci İctima, 21.2.1341 Cumartesi, İkinci Celse, cilt 14/212. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), "Tutanaklar: 1908de Günümüze Tutanaklar", erişim: 24, Mayıs 2023, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c014/tbmm02014061.pdf>

Ahmed Mâhir Efendi *Mu'cizât-ı Kur'âniyye* isimli bu eserinin birinci cildinde yer alan her bir makalenin altına yazıyı tamamladığı gün ay ve yılını da vermiştir. Bu tarihler makalenin ilk yayımlandığı zamanı göstermektedir. Söz konusu eserde yer alan üç makale *Sırat-ı Müstakîm Dergisi* 'nin 1908 yılında yayınlanan 3, 5 ve 12. sayılarında neşredilmiştir.¹³ Eserin iç kapağında isminin altında Âl-i İmrân Suresindeki “*Bu Kur'an insanlara bir açıklama, takvâ sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür.*” (Âl-i İmrân, 3/138) ayeti yer almakta akabinde onun Kur'an'a yaklaşımını yansıtan şu özlü dörtlüğe yer verilmektedir:

İsteyen her iki âlemde teâlî yolunu

İşte ol şehre feyfâ-yı âlâ Kur'an'dır

İ'tisam eyleye her işte Kitâbullah'a

Rehber-i menzil-i maksûd-ı Hüdâ Kur'an'dır. (Ahmed Mâhir, 1328: 2)

Müellifin bu eseri doğrudan tefsir mahiyetinde veya Kur'an ilimleriyle ilgili bir kitap olmasa da, onun konuları ele alışı ve bunların büyük oranda ayet ve hadislerden iktibaslarla işlenişi, ayrıca eserin genelinde Kur'an'ın i'câzına ve üstünlüğüne vurgu yapılması nedeniyle bunun bir nevi “Konulu Tefsir” yöntemini andıran bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. Muhteva ve Yöntem Açısından Mu'cizât-ı Kur'âniyye

Müellif kitabına “İfade-i Mahsusa” başlığı altında bir giriş ile başlar ve burada eseri yazma gerekçesine değinir. Ayrıca bu bölümde Kur'an'ın önemine ve insanlık için ne ifade ettiğini belirten cümlelere yer verir. Bunun yanında Meşrutiyet yönetiminin üstünlüğüne ilişkin görüşlerini söyler. Ona göre Kur'an, Allah tarafından beşerin maddi ve manevi, uhrevi ve dünyevi bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere gönderilmiş ilahî bir kitaptır. Kur'an aynı zamanda önceki dinlerin zamanın değişmesi ile nesh olmayan ve değişmeyen hükümlerini içerir (Ahmed Mâhir, 1328: 8).

Müellife göre Kur'an, insanlık için gerekli olan toplumsal kuralları ihtiva eden bir Kitap'tır. Hâl böyle iken İslâm'ın bir takım çevrelerce insanlığın ilerlemesine ve medeni tekâmülüne engel olduğu şeklinde algılandığını ifade eden Ahmed Mâhir Efendi, bunun ya eksik bilgi veya araştırma eksikliğinden ya da bir takım önyargı, taassup ve art niyetli fikirlerden kaynaklandığını belirtir. İslâm'ın her vesileyle ilerlemeyi emrettiğini ifade eden yazar, söz konusu kitabında konuyla ilgili ayetlerden ve Hz. Peygamber'in hadislerinden iktibaslarla bunu ispat etmeye gayret ettiğini ve İslâmiyet'in bu tür haksız, mesnetsiz ve kötü niyetli söylem ve eleştirilerden beri olduğunu ispat etmek ve meşrutiyeti teyit için bu kitabı kaleme aldığını söyler (Ahmed Mâhir, 1328: 3, 4). Ona göre yaşadığı dönemde var olan sorunların nedeni İslâm dini değil, aksine Kur'an'ın ortaya koyduğu değerlerden uzaklaşmaktır. Bunun çözümü ise Kur'an'ın hakikatlerine müracaat etmektir. Çünkü hakikatler hazinesi olan Kur'an, insanlığın ortaya koyacağı gelişmeler ve bilimsel ilerlemeler kaydedildikçe daha iyi anlaşılacak ve akılları hayrete düşürecektir (Ahmed Mâhir, 1328: 4, 9). Ona göre beşer aklını şaşkınlığa uğratan, dinî ve uhrevi hakikatleri gösteren bir kitap olması hasebiyle Kur'an'ın mucizelerini tamamen idrak etmek ve gereğince anlatmak kendisinin başarabileceği bir şey olmadığı gibi ilimde derinlik kazanmış olan kimselerin dahi yetersiz kalacakları bir husustur. Müellif, bu ifadelerinin ardından Yûsuf suresi 76. ayetteki “*Her bilenin üstünde daha çok bilen biri vardır.*” ifadesine atıfta bulunarak, acziyetine rağmen tüm kusur ve eksiklikleriyle birlikte iyi niyet ve gayretle Allah'ın af ve mağfiretine sığınarak bu kitabı hazırlamaya başladığını belirtir (Ahmed Mâhir, 1328: 4).

Mu'cizât-ı Kur'âniyye'de mukaddimenin ardından 29 konuya yer verilmiştir (Ahmed Mâhir, 1328: 280). Ele alınan başlıklar İslâm'ın her zaman güncelliğini sürdüren farklı meselelerinden oluşmaktadır. Bunlar Kur'an âyetleriyle izah edilerek böylece onun icazı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca konular zaman zaman hadislerle de delillendirilerek bütüncül bir bakış

¹³ Bkz. Sırat-ı Müstakîm, 3. Sayı 14 Şa'bân 1326 - 10 Eylül 1908 - 28 Ağustos 1324 (s. 40-41); 5. Sayı 28 Şa'bân 1326 - 24 Eylül 1908 - 11 Eylül 1324 (s. 73-74); 12. Sayı 17 Şevval 1326 - 12 Kasım 1908 - 30 Teşrinievvel 1324 (s. 183-185).

sergilenmeye gayret edilmiştir. Bu çerçevede tüm başlıklar altında ifade edilmek istenen temel husus, Kur'an'ın i'cazı ve evrenselliği ile onun her zamana ve mekâna uygun olduğudur. Bunun yanında Hz. Muhammed'in örnek kişiliği de sıklıkla ele alınan bir husustur.

Ahmed Mâhir Efendi'nin bahse konu eserinde ikisi dışında İslâmiyet kelimesini kullanarak ele aldığı konu başlıkları şunlardır: “Mu‘cizât-ı Kur‘aniye”, “İslâmiyet, Şükr-i Ni‘met-i Hürriyet”, “İ‘tisâm bi’l-Kitâb”, “İslâmiyet, Emr-i bi’l-Ma‘rûf ve Nehy-i ani’l-Münker”, “İslâmiyet, Meşveret”, “İslâmiyet, Teçhîz-i Cüyûş”, “İslâmiyet, Uhuvvet”, “İslâmiyet, Ehline Tevdi, Emânet ve Adâlet”, “İslâmiyet, Sanayî-i Hadîdiyedeki Ehemmiyyet”, “İslâmiyet, Esbab-ı Nakliye”, “İslâmiyet, İttihâd ve İttifak”, “İslâmiyet, Ceza-yı Müfsidîn”, “İslâmiyet, Turuk ve Meâbir”, “İslâmiyet, Nezâfet ve Tahâret”, “İslâmiyet, Zem ve Kadh”, “İslâmiyet, Islâh-ı Zati’l-Beyn”, “İslâmiyet, Yemen Kıt‘ası”, “İslâmiyet, Casusluk”, “İslâmiyet, Mekârim-i Ahlâk”, “İslâmiyet, Esas Hükümet”, “İslâmiyet, Kesb ve Ticaret”, “İslâmiyet, Âdâb-ı Muâşeret”, “İslâmiyet, Ulûm ve Maârif”, “İslâmiyet, İstihzâr-ı Kuvvet”, “İslâmiyet, Fenn-i Tabâbet”, “İslâmiyet, Şeriat”, “İslâmiyet, Hizmet-i Mukaddese-i Askeriyet”, “İslâmiyet, Hikmet-i İbâdet”, “İslâmiyet, Adil ve İhsan” (Ahmed Mâhir, 1328: 1-280).

Ahmed Mâhir Efendi, ifade-i mahsusa olarak isimlendirdiği mukaddimeden sonra “Mu‘cizat-ı Kur‘aniyye” başlığı altında Kur'an'ın önemi ve değerini genişçe ele alır, Kur'an'ın insanlığın yararına ve toplumsal problemlerin çözümüne yönelik çok sayıda konuya yer verdiğini belirtir. Burada dönemindeki sıkıntılara da vurgu yapan Ahmed Mâhir, bu bağlamda Hûd sûresinin 113 âyetinde yer alan “*Zalimlerin yanında olmayın; sonra ateş sizi de yakar. Allah’tan başka dostlarınız olmadığına göre bir yerden yardım da göremezsiniz!*” ifadesine atıfta bulunarak zulmedenlere meyleden toplumların sonlarının felaket olacağını belirtir (Ahmed Mâhir, 1328: 10). Böylece o yaşadığı dönemin sıkıntılarıyla geçmiş dönemde yaşanan olayların arasında ilişki kurarak çözümün Kur'an ayetlerinde aranması gerektiğini söyler. Bu bağlamda fitne ve tefrikaya düşmeme hususunda toplumu bilinçlendirme ve onları ıslah etmeye yönelik ikazda bulunur.

Yine müellif bu bölümde toplumların bekasının ancak adaletin tesisiyle mümkün olacağını, zulmedenlerin ise akıbetlerinin acı olacağını şu şekilde belirtir: “*İşte bir kavmin yegâne sebebi bekâ ve te‘âlisi adl ü dâd ve mûcib-i mahv ü perîşânîsi zulm ü istibdâd olduğu mes‘elesinin vâreste-i iştibah bir surette sübûtu da mu‘cizat-ı Kur‘âniyye’denir*” (Ahmed Mâhir, 1328: 10, 23). Yine o, Enbiya sûresi 11. âyette teki “*Biz, halkı zulme sapmış nice ülkeyi yerle bir ettik, arkasından da başka topluluklar vücûda getirdik.*” ifadesinden yola çıkarak ilgili ayetle kendi yaşadığı dönemdeki olaylara gönderme yaparak Kur'an'ın yaşanan bu durumları önceden haber verdiğini belirtir. Medine’deki Evs ve Hazrec kabilelerinin cahiliye dönemindeki düşmanlıklarını hatırlatan Ahmed Mâhir, nasıl ki onlar “*Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın*” (Bakara, 2/103) âyetinin gereği Hz. Peygamberle birlikte aralarındaki husumeti ve tefrikayı bitirdilerse, yaşanan olaylardan ve tefrikadan kurtulmanın yolu da hep birlikte Allah’ın ipine sarılmaktır.

Ahmed Mâhir “İ‘tisam bi’l-kitab” başlığı altında insanın başına gelen iyilik ve kötülük namına her ne var ise insanın bizzat kendi eliyle yaptığı şeyler sebebiyle ortaya çıktığını belirtir. Dolayısıyla ümmetin arasında var olan tefrika ve kardeşler arasında birlik ve muhabbete engel olan her türlü söz ve eylemden kaçınmak gerekir. Ahmed Mâhir yaşanan sosyal ve siyasi olayların çözümünün ancak Kur'an'a sarılmakla mümkün olacağını vurgulamıştır (Ahmed Mâhir, 1328: 21-23).

Ahmed Mâhir Efendi'nin Mu‘cizat-ı Kur‘âniyye isimli eserinde yer alan diğer konu başlıklarına bakıldığında, eserde bir taraftan iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, kardeşlik hukuku, birlik ve beraberlik, helal kazanç ve ticaret ahlakı, taşımacılık, adalet ve ihsan, emanet ve ehliyet gibi çok sayıda sosyal konulara temas edilirken, bir taraftan da şükür, güzel ahlak, temizlik, âdâb-ı muâşeret gibi ahlaki konulara yer verilmektedir. Bunun yanında müellifin yaşadığı döneme ilişkin (1908-1909) bazı güncel ve siyasi konular da İslâm perspektifinden

değerlendirilmektedir. Ayrıca o gün gündemde olan ve tartışılan meşveret, casusluk, hürriyet, uhuvvet, ittihad, ihzar-ı kuvvet, askeri güç hazırlama, tıbbi gelişmeler, hükümet, adalet gibi bir kısmı meşrutiyetle ilgili bazı konu ve mefhumlar ayet ve hadislerin ışığında ele alınmıştır (Ahmed Mâhir, 1328: 6-278). Ahmed Mâhir temas ettiği tüm başlıkları İslâm perspektifinden değerlendirmiş ve her vesileyle İslâm'ın ilerlemeyi ve medeniyeti emrettiğini, geri kalmanın Kur'an'ın ortaya koyduğu ilkelerden ve sorumluluklardan uzaklaşmaktan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu bağlamda o her vesileyle Kur'an'ın evrenselliğini, onun her zamana ve mekâna hitap ettiğini, Hz. Muhammed'in örnek kişiliği, Kuran'ın icâzi yönleriyle vurgulamaya çalışmıştır.

Eserin ikinci cildi ise henüz basılmamıştır. Müellif hattıyla kaleme alınan bu kısım 278 varaktan meydana gelmektedir. Sadık Erdağı'nın özel kütüphanesinde bulunan bu eserin (Abul, 2020: 64) ilk sayfasında eser hakkında bilgiler verilmekte ve ilk cildinde olduğu gibi ilk sayfasında Kur'an-ı Kerim'in üstünlüğüne dair şu beyitler yer almaktadır:

Nesh ve tebdil kabul eylemeyen bir düstûr

Var işte o, kanûn-u Hüdâ Kur'andır

Onu bir asır ile millete mahsus sanma

Hâkim-i mahkeme-yi her dü sera Kur'an'dır. (Abul, 2020: 64)

Müellif ikinci cildin önsözünde önce eserin ilk cildine ait bilgilere işaret ederek burada daha çok İslâm dininin ahlak ve sosyal esaslarına ilişkin makalelere yer verdiğini belirtmektedir. Bu ciltte ise fazla dile getirilmeyen ancak sürekli olarak İslâm dinine yönelik yapılan eleştiriler konularına ve saldırılara cevap niteliğinde yazılara yer verdiğini söyler. Onun bu çerçevede ele aldığı konulardan birisi Hz. Peygamber'in Zeyd'ten boşandıktan sonra Hz. Zeynep'le olan evliliğidir. Nitekim o bu konuya dair eserin ön sözünde şu ifadelerle yer verir:

"... Yine gaye-i mukaddesenin ta'kid ile beraber vahyi ve "mirac-ı Muhammedi" gibi keyfiyet-i hakikat-i nübüvvet ve "Zeyd ve Zeyneb" ve "melekü'l- insarahü'l-ülâ" sayray-ı müstekree zat-ı Hazreti Risalet-i zait olup öteden beri bedhâhâne din-i İslâm'ın saika-yı garaz taassubla serreste-i ta'me ve tezvîr ettikleri mesaul-i mühime-i diniyyenin muhazıranın hal ve izahı yolunda yazılmayan makalat-ı müteadde de ve teşekkül ettikleri âna da vaz'ı enzâr ulu'l-ebsar eyledim. Ümid ederim ki, işbu keredede birinci kerese gibi erbab-ı irfanın derece-i ebsarında fercebab-ı in'ikas olacak." (Ahmed Mâhir, Cilt 2: Önsözden).

Ahmed Mâhir eserin ikinci cildinde nübüvvet ve buna ilişkin pek çok konuya da yer vermektedir. Onun İslâmî perspektiften ele aldığı bazı konu başlıkları şunlardır:

"İslâmiyet, İlm-i hikmet", "İslâmiyet, Mûcize-i İsrâ ve Mirac", "İslâmiyet, İttidâ-i ve ihtilaf-ı ümmet", "İslâmiyet, Farukâne Bir Siret", "İslâmiyet, Bekây-ı Ruh ve Manevi Hayat", "İslâmiyet, Vahy-i ilahi ve Nübüvvet", "İslâmiyet, Garanik Meselesi", "İslâmiyet, Zeyd ve Zeyneb Kıssası", "İslâmiyet, Akıl ve Hikmet", "İslâmiyet, Nisada Mesturiyet", "İslâmiyet, Teaddüdü Zevcat", "İslâmiyet, Dünyevi ve Uhrevi Hüsrân-ı Azîmet", "İslâmiyet, Sebe-i Necât ve Selâmet" (Abul, 2020: 65-66).

Eserin içeriğinde görüldüğü gibi hem birinci ciltte hem de bu ciltte çoğunlukla güncel sosyal meselelere işaret edilmiş ve öteden beri tartışılan gelen pek çok başlık kitap içinde ele alınmıştır. Bunun yanında tasavvufî yazılara da yer verilmiştir (Abdulkadiroğlu, 1988: 84). Diğer taraftan Mu'cizât-ı Kur'âniyye isimli eserin yukarıda bir kısmını zikrettiğimiz 2. cildinin içeriği, o tarihte Kastamonu'da yayın yapan İttihad ve Terakki'nin yerel gazetesi olan "Köroğlu" gazetesinde de haber olarak yer almıştır.¹⁴

Ahmed Mâhir Efendi, söz konusu kitabında ele aldığı mevzuların tamamını âyetlerle izah etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede referans olarak çok sayıda ayet kullanmıştır. O, Kur'an'dan yaptığı atıflarda bazen âyetin tamamını vermek yerine sadece konuyla ilgili kısmını vermekle yetinmiştir. Müellif, birkaç yerin dışında ilgili âyetin hangi surede ve kaçınıcı ayet olduğunu da

¹⁴ Köroğlu Gazetesi, sayı: 119, 31 Mart 1327.

belirtmemiştir. Bu durum söz konusu eserin sistematik bir tefsir kitabı olmayıp, farklı konuların ilgi âyetlerle açıklandığı bir eser oluşundan kaynaklanmaktadır. Zira kitabın genelinde referans olarak kullanılan âyetler ilgili meseleleri ve ortaya atılan görüşleri delillendirme ve teyit etme amacına yöneliktir. Müellif eserinde yüzü aşkın ayete atıfta bulunmuştur. Konuyu önce kendi görüşü çerçevesinde izah eden yazar, daha sonra bunları âyetlerle teyit ederek detaylı bir şekilde izah etmiştir. Yazar konuların açıklamasında bazen hadislerle de atıfta bulunmuş ancak bunların kaynağına işaret etmemiştir. Ayrıca yer yer bazı müfessirlerden nakiller de bulunmuştur (Ahmed Mâhir, 1328: 17, 74, 104).

Ahmed Mâhir Efendi'nin bu eseri, onun hem bilgi birikimini hem de İslâmî ilimlere olan vukûfiyeti gösterir. O bu kitabında döneminde tartışılan, çokça konuşulan ve gündemi meşgul eden konuların üzerinde durmuştur. Bunun yanında toplumda var olan ihtilaf ve tefrika gibi problemlerin çözümünün Allah'ın kitabına sarılmak olduğunu, kurtuluşun ancak onu çok iyi bilmek, anlamak ve hayat tarzına dönüştürmekle mümkün olacağını belirtmiştir. Aksi halde toplumun daha da kötüye gitmesi mukadderdir.

SONUÇ

Ahmed Mâhir, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış, ilmiyle birikimiyle, siyasetçi kimliğiyle topluma önemli katkıları olmuş olan bir âlimdir. O, kaleme almış olduğu sınırlı sayıdaki eserlerinde âyetlere getirdiği izahlar, dil ve lügat kullanımı ve buna yönelik yapılan tahliller, şiirlere yer vermesi onun tefsir ilmindeki birikimini ve yetkinliğini ziyadesiyle ortaya koymuş olan biridir. Ahmed Mâhir Efendi'nin ele almış olduğumuz Mu'cizât-ı Kur'âniyye isimli eseri doğrudan bir tefsir olmasa da, meseleleri ele alışı, âyetlere sıklıkla yapılan göndermeler bu eserin bir nevi konulu tefsiri andırdığını söylemek mümkündür. O bu eserinde yaşadığı dönemin siyasi ve dini hadiselerini "Kur'an'ın her türlü meseleyi ihtiva eden mucize bir kitap oluşu" anlayışından hareket ederek çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Dolayısıyla onun Kur'an'a yaklaşımında ve âyetlere getirilen izahlarda yaşadığı dönemin olaylarının etkili olduğu ve bunlardan epeyce etkilendiği görülmektedir. Bu bağlamda onun Mu'cizât-ı Kur'âniyye'sinde kendi döneminde yaşanan dini tartışmaları ve onun buna yönelik çözüm yollarının izlerini bulmak mümkündür. Söz konusu dönemde kötüye gidişlerin sebebinin dine bağlayanların bir takım anlayışlara karşı Ahmed Mâhir, bunların dinden ve Kur'an'dan uzaklaşmaya bağlamış, çözüm olarak "Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." (Enfal, 8/59) âyetinden hareketle yine mucize olan Kur'an'a müracaat etmenin gerekliliğini ve ondan sarf-ı nazar edilmemesinin zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla bir araya gelmek, ihtilafı ortadan kaldırmak ve tefrikalardan uzaklaşmak yine Kur'an'ın ortaya koyduğu temel ilkelere sarılmakla mümkün olacaktır. Bunun için Kur'an'ın bihakkın anlaşılması ve hayata tatbik edilerek onun ortaya koymuş olduğu kurallarla toplumun düzeltilmesi elzemdir.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, A. (1989), "Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklı zâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/98, TDV Yayınları, İstanbul.
- Abdulkadiroğlu, A. (1988), "Ahmed Mâhir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile El Yazısı Hâtıratı Üzerine Notlar", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu* (Ekim 1988)", 71-82. Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Abul, L. (2020), *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları Ahmed Mâhir Efendi Hâtıratı*, Büyüyen Ay, İstanbul.
- Ahmed Mâhir Efendi, B. (1227), "İslâm ve İttihad". *Kastamonu Gazetesi* (Cemaziyelevvel 1227).
- Ahmed Mâhir, K. (1323), *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul.
- Ahmed Mâhir Efendi, K. (1316), *Hutbe Mecmuâsı*, Âlem Matbaası İstanbul.
- Ahmed Mâhir, K. (1331), *el-Fâtiha fi-Tefsiri'l-Fâtiha*, Hukuk Matbaası, İstanbul.
- Ahmed Mâhir, K. (2010), *Hikem-i Atâiyye Şerhi: el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem*, haz. Tahir Galip Seratlı, Sûfî Kitap, İstanbul.

- Ahmed Mâhir, K. (1328), *Mu'cizât-ı Kur'âniyye*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul.
- Ahmed Mâhir, K. (2022), *Kastamonulu Seyyid Hafız Nasrullah Camii Hutbeleri*, haz. Hamdi Nalbant, Büyüyen Ay, İstanbul.
- Beki, M. (2014), “*Atâullah İskenderânî Hikem-i Atâiyesi ve Hikem Geleneği*”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Birinci, A. (2008), “*Ahmet Mâhir Efendi*”. *Üsküdar’a Kadar Kastamonu*, ed. Lütfü Seymen, 271-285, Yapı Kredi Yayınları İstanbul.
- Birinci, A. (1988), *Tarihin Alacakaranlığında Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât-2*, Dergâh Yayınları İstanbul.
- Demircioğlu, M. Z. (1957), *Kastamonu Evliyalari*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu.
- Eren, F. (2017), “*Tanzimat Sonrası Dârülfünûn’da Tefsir Dersleri: 1900-1914 Yılları Arası Bir İnceleme*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Görgülü, Faruk. (2021), “Son Devir Osmanlı Ulemasından Kastamonu’lu Ahmet Mâhir Efendi ve ‘el-Fâtîha fî Tefsiri’l-Fâtîha’ İsimli Eseri”. USVES: *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu Tam Metin Kitabı*, Elazığ.
- Görgülü, F. (2023). “Ballıklızâde Ahmed Mâhir Efendi’nin el-Muhkem fî Şerhi’l-Hikem Adlı Eserinde İşârî Tefsir”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 593-616.
- Gövsa, İ. (2023), *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul.
- Karaman ve Dğr. (2017), *Kur’an Yolu Türkçe Meâl*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- İnal, İ. M. K. (1988), *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kara, Mustafa. (1998), “el-Hikemü’l-Atâiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 17/502-503, TDV Yayınları İstanbul.
- Kara, M. (1999), “İbn Atâullah el-İskenderî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 19/337-338, TDV Yayınları İstanbul.
- Karaca, H. (2006), “*Ahmed Mâhir Efendi’nin el-Muhkem fî şerhi’l-Hikem adlı eseri (ilk 100 sayfa)*”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Levent, L. (2012), “*Ahmed Mâhir Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*”, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ozanoğlu, İ. (1952), *Kastamonu Kütüğü*, Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul.
- TBMM, Zabıt Ceridesi Altmış Birinci İçtima (21.2.1341). 14/212. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c014/tbmm02014061.pdf>. Erişim 24 Mayıs 2023.